

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
2 (89)' 2023**

DOI: 10.32782/UDU-VOU.2023.2(89)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, професор кафедри соціології Київського національного університету імені Вадима Гетьмана, радник президії НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua
сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
протокол № 8 від 27.06.2023 р.

Оксана КОВАЛЕНКО

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

<https://orcid.org/0000-0003-0980-2870>

Ключові слова: інклюзія, освітній процес, технології викладання, методичні рекомендації, інклюзивне правове забезпечення, моделі інклюзивного навчання.

У статті розглядаються сучасні критерії засобів організації освітнього процесу в інклюзивному класі. Проаналізовано основні підходи до формування особистості та побудови навчання в інклюзивному середовищі. Зокрема, акцент робиться на тому, що кожна дитина є особистістю, і завдання вчителів (викладачів) – розвивати та поглиблювати знання учнів (студентів). Особливості інклюзивних освітніх технологій насамперед ґрунтуються на практичних результатах та напрацюваннях фахівців з питань інклюзії. Це спільна робота та аналіз результатів педагогічної діяльності викладачів, психологів, дефектологів та інших спеціалістів для роботи з

УДК 37.042

DOI 10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).09

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

© Коваленко О., 2023

дівчатами з особливими потребами. Актуальним питанням інклюзивної освіти є використання креативних технологій та особливостей їх застосування у навчанні учнів (студентів) з особливими потребами. Нагальним питанням сучасної інклюзивної освіти є професіоналізм педагогічних працівників, засвоєння ними передових науково-методичних розробок інклюзії та особливостей застосування їх на практиці.

Постановка проблеми та її актуальність.

Головна вимога до сучасної освіти полягає в тому, що вона має стати гуманістично орієнтованою, розглядати людину як основну цінність, спрямована на розвиток особистості. Всі форми, методи та технології освіти є не самоціллю, а мають розглядатися в контексті одного з основних завдань освіти – забезпечення максимально сприятливих умов для саморозвитку та адаптації. В результаті освіта виявляє пріоритети, щоб сприяти розвитку особистості та збагаченню її внутрішнього світу, знаходженню свого місця та визначенню своєї соціальної ролі у відносинах із соціумом.

Особистість формується з дитинства, Конституція України передбачає захист

усіх прав та свобод громадян України. Освіта – це право, яке передбачене Конституцією України, і завдання освітян – врахувати потреби кожного в прагненні здобути освіти. Кожна особистість індивідуальна, і дуже важко вирішити, які освітні технології будуть доречними. Тому спектр методичних рекомендацій досить широкий, і провідні спеціалісти з методики викладання, з огляду на власний досвід та напрацювання вітчизняних і міжнародних фахівців з того чи іншого предмета, вдосконалюють методики та техніки викладання. Особливості інклюзивних освітніх технологій насамперед спираються на практичні результати та напрацювання фахівців з питань інклюзії. Це спільна робота та аналіз результатів педагогічної діяльності викладачів, психологів, дифектологів та інших спеціалістів, що працюють із дітьми з особливими потребами. Актуальним питанням інклюзивної освіти є використання креативних технологій та особливостей їх застосування у навчанні студентів з особливими потребами. Нагальним питанням сучасної інклюзивної освіти є професіоналізм педагогічних працівників, засвоєння ними передових науково-методичних розробок інклюзії та особливостей застосування їх на практиці.

Основні проблеми, складнощі та перешкоди організації освітнього процесу в інклюзивному класі:

- невідповідність нормативних документів як на рівні освітніх програм, так і на рівні документів, що регламентують фінансове, юридичне забезпечення освітнього процесу в рамках інклюзії;

- перевага орієнтації освіти на теоретичні знання, ніж на практичні;

- поєднання в освітній діяльності фахівців з різних галузей знань (викладача з окремого предмета, психолога, дифектолога та інших спеціалістів), їхня комплексна робота в інклюзивному класі;

- робота профільних фахівців з практичними методиками, тренінгами з креативних технологій;

- практичний досвід та застосування методичних рекомендацій іноземних фахівців з інклюзивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи ступінь розвитку інклюзивної форми навчання, слід мати на увазі, що є низка наукових розробок вітчизняних та іноземних дослідників у галузі дефектології та спеціальної психології, особливостей застосування креативних технологій, які логічно пов'язані з процесом інтегративного (інклюзивного) навчання. Серед учених, чії теоретичні ідеї та практичні дослідження заклали основи інтегративного навчання, насамперед необхідно назвати Е.І. Леонгард, Б.Д. Корсунську, Г.Л. Зайцеву, Н.М. Малофєєва, Н.Д. Шматко, В.В. Любарєць, О.М. Конопльову, Т.С. Зикову, Т.В. Пелимську, Т.Л. Ліщинську, М.Л. Любімова, Н.М. Назарову, Л.І. Тигранову, Є.А. Шкатову, Л.Є. Шевчука, Л.М. Кобрину, Д.В. Шамсутдінова, Л.М. Щіпіцину, Т.В. Фуряєву та інших.

Мета статті – охарактеризувати основні принципи інклюзивної освіти, виокремити застосування креативних технологій в інклюзії, проаналізувати моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах України.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**: 1) дослідити та проаналізувати нормативно-правове забезпечення інклюзивних технологій в Україні; 2) окреслити основні критерії формування моделей інклюзивного навчання дітей у навчальних закладах; 3) зробити висновки та окреслити рекомендації для роботи зі студентами, учнями, вихованцями з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Сучасна державна система освіти передбачає створення таких умов, за яких особлива дитина зі спеціальними освітніми потребами отримує можливість реалізації своїх можливостей. Вхідження таких дітей у соціально-культурний та загальноосвітній осередок становить зараз актуальну проблему не тільки для педагогіки, психології, але і соціології. Крім того, об'єд-

нання в єдиному соціальному та освітньому просторі звичайних дітей та дітей з обмеженими можливостями здоров'я дозволяє вирішити низку загальнопедагогічних, соціальних та гуманістичних завдань. Наукова та педагогічна практика переконливо доводять, що людина з особливими освітніми потребами, з дитинства потрапляючи до спільноти здорових однолітків, розвивається разом з ними і досягає вищого рівня соціалізації.

Своєю чергою інклюзивна освіта ґрунтується на таких пріоритетах, як:

- пріоритет соціальної адаптації дитини протягом кожного вікового етапу;

- безперервність інклюзивного процесу на всіх вікових етапах;

- природовідповідність освітніх (у широкому розумінні) завдань та методів як можливостям дитини, так і загальній логіці розвитку;

- пріоритетний розвиток комунікативних компетенцій, умінь взаємодіяти з іншими людьми;

- профілактика та подолання інвалідації та штучної ізоляції сім'ї особливої дитини [6].

Крім цього, необхідно сказати і про **основні принципи** інклюзивної освіти. Еволюційність та поетапність розвитку інклюзивної практики, системність змін в освіті загалом. Ефективна реалізація пріоритетів включення особливої дитини у середовище загальноосвітньої установи практично неможлива без спеціалізованого психолого-педагогічного супроводу як інклюзивного процесу загалом, так і його окремих структурних компонентів зокрема, оскільки сам процес інклюзії дітей з обмеженими можливостями в освіті виявляється дуже складним і в організаційному, і змістовому компонентах. Створення адекватної моделі та конкретних технологій психолого-педагогічного супроводу інклюзивної практики певною мірою дозволяє зробити цей процес максимально адаптивним та пластичним [8].

Найголовніше завдання в організації освітнього процесу в інклюзивному класі – це створення атмосфери розуміння та

підтримки з боку викладача та бажання вчитися, відчуття захисту з боку учня. Нині актуальною є освіта для всіх та протягом усього життя, підтримка прагнень особистості до нових знань є першочерговим завданням педагога. Рух «Освіта для всіх», підтриманий ЮНЕСКО, виник у 1990 році на Міжнародній конференції «Освіта для всіх» (Джомтєн, Таїланд). За 32 роки розвитку руху набув найширшого сенсу: освіта для всіх на різних рівнях та протягом усього життя. Залежно від країни з її сформованим освітнім простором набували форми різних проектів руху. Водночас залежно від геополітичних, соціально-економічних, нормативно-правових та культурних аспектів використовувалися різні стратегії.

Українське бюро ЮНЕСКО визначило найбільш ефективну політику впровадження нових освітніх технологій, яка називається «кластерною», в якій виділено дві ключові характеристики: географічна концентрація освітніх ресурсів та взаємопов'язаність учасників у рамках різних напрямів освітньої системи регіону. Для України завдання руху «Освіта для всіх» є актуальними у сфері освітньої політики забезпечення виховання та освіти дітей віком до трьох років, а також є загальнодоступними програми виховання та освіти дітей молодшого віку, від народження. Однак найбільш актуальним завданням є підвищення якості освіти.

Одна з цілей руху «Освіта для всіх» – забезпечення сталого розвитку та варіативності освітніх інститутів з метою реалізації потенціалу особи будь-якої дитини незалежно від її стартових можливостей. Це продиктовано цілями прав дитини – права на повноцінне дитинство, в якому поєднуються емоційний комфортний розвиток дитини та її повноцінний психічний стан. І право це може і має бути забезпечене насамперед єдиним освітнім середовищем, а не його окремими частинами. Провідні викладачі та психологи центрів для дітей з особливими потребами працюють у різних освітніх проектах та вдосконалюють освітній процес в інклюзивному класі. Одним із таких проектів є проект

під назвою «Новітні технології та засоби навчання для дітей з особливими потребами». Основні завдання цього проекту:

1) забезпечення доступності та комплексності виховання і освіти дітей різного віку з увагою насамперед на соціальний статус їхніх родин, які надзвичайно потребують підтримки з боку держави загалом та соціальних працівників і викладачів зокрема з урахуванням їхніх особливих потреб;

2) забезпечення креативних технологій у сфері виховання та освіти дітей молодшого віку, що охоплюють основні потреби дітей різного віку, соціально-психологічний супровід, охорону здоров'я та харчування;

3) гарантування підтримки та всебічного розвитку дітей віком від 0 до 6 років.

Передбачається, що розроблені моделі будуть надані іншим країнам, що беруть участь у проекті, для інформації та можливого застосування. При цьому сам проект передбачає розширення набору освітніх послуг, включаючи розробку різних моделей, розрахованих на дітей з різними освітніми потребами, та підвищення кваліфікації педагогів, включаючи рівень їхнього організаційно-методичного супроводу. Поставлені завдання визначили три напрями розвитку діяльності у сфері підвищення якості освітніх послуг, які ми умовно назвали: нормативно-правове, інституційне та організаційно-методичне [8].

Пріоритетами завдання **нормативно-правового регулювання** у сфері освіти є:

– забезпечення доступності якісної професійної освіти;

– підвищення якості навчальної літератури;

– підвищення рівня оплати праці освітян;

– модернізація системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників освіти;

– розширення суспільної участі в управлінні освітою;

– розвиток мережі навчальних закладів.

Якщо говорити про актуальні досягнення, то на міжнародному рівні це насамперед «Конвенція про права людей з особливими потребами», до якої приєдналась

і Україна, але для того, щоб виконати всі пункти Конвенції, необхідно привести безліч законодавчих актів у відповідність до міжнародного права. При цьому слід сказати, що законами України «Про вищу освіту» (2017 року) та «Про вищу освіту» (2014 року) враховані численні положення про доступність освіти для людей з особливими потребами, які здобувають освіту чи підвищують свій освітній рівень у закладах освіти України. Зокрема, в закладах вищої освіти, згідно з новим ЗУ «Про вищу освіту», передбачена робота асистента викладача, який допомагає в роботі зі студентами, які потребують додаткових засобів навчання.

Розвитком **інституціоналізації** освітнього простору є впровадження різноманітних моделей та форм організації загальної та вищої освіти з використанням креативних технологій у навчальному процесі: звичні загальноосвітні школи та дитячі садки збагачуються центрами освіти, сімейними школами та дитячими садками, розвивається система шкіл та дитячих садів майбутнього. При цьому активно збільшується варіативність структури супроводу дітей дошкільного віку – відкриваються консультативні пункти, центри ігрової підтримки, лекотеки, служби ранньої допомоги. Весь цей складний освітній простір підтримується Центрами психолого-педагогічного супроводу та розвиненою системою додаткової освіти. Розвиток варіативності освітньої системи – один із етапів соціального розвитку дітей у контексті підвищення доступності якісної освіти та вільного вибору батьками форм і методів виховання [3].

Доступність навчання для студентів з особливими потребами стала реальністю з відкриттям нових спеціальностей у різних закладах вищої освіти. Такі спеціальності з'явилися у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського та інших. Використан-

ня креативних засобів навчання є важливим освітнім елементом у роботі цих університетів. Методологія викладання передбачає вільне володіння методами творчого мислення; проведення самоаналізу сформованості креативності та визначення рівня власних творчих умінь в організації освітньо-виховного процесу; використання креативних технологій навчання у професійній діяльності; застосування евристичних методів розв'язання творчих завдань під час професійної діяльності; планування, організація та мотивація колективної творчої діяльності студентів; розв'язання комплексних завдань із впровадження креативних технологій навчання в освітньо-виховному процесі; моделювання оптимальних організаційних форм та методів навчання у разі застосування креативних технологій навчання; дослідження рівня сформованості їхніх творчих здібностей; володіння методикою впровадження креативних технологій навчання у професійну освіту; формування уміння визначати креативний потенціал педагогічних технологій; удосконалення дослідницької діяльності, також абстрактний аналіз, критичне мислення, оцінка і синтез нових та складних ідей, генерування нових ідей, ініціювання оригінальних дослідницько-інноваційних комплексних проєктів, лідерські якості та здатність як до автономної, так і командної роботи під час реалізації робочих проєктів, – ось далеко не повний список умінь та навичок, які формують та здобувають студенти з особливими потребами в закладах вищої освіти [5]. Відчуття важливості для соціуму, в якому живеш, здатність формувати професійні навички улюбленої професії – це головні завдання, які ставлять для себе викладачі перед студентами ЗВО, а насамперед перед студентами з особливими потребами. Адже не секрет, що студенти з особливими потребами вимагають більше уваги викладача, психологічної підтримки та впевненості у своїй роботі під час навчання.

Нарешті, розвитком **організаційно-методичного** спрямування є впроваджен-

ня до освітніх установ додаткових компонентів, спрямованих на супровід осіб з особливими потребами, врахування специфіки їхнього захворювання, створення особливих умов для зручності у навчанні, ознайомлення з методичними та організаційними матеріалами в навчанні батьків та осіб, які опікуються дітьми (особами) з особливими потребами. Розробка та надання спецефічних рекомендацій для продовження навчання в домашніх умовах та створення атмосфери взаємопідтримки та допомоги в навчанні, вихованні та розвитку особистості з особливими потребами.

Вивчаючи досвід розвитку освітнього простору низки європейських країн у світі розвитку інклюзивної освіти, ми дійшли висновку про необхідний еволюційний характер змін освітнього середовища. Якщо розвинені країни витратили кілька десятиліть для переходу від «медичної моделі», що передбачає ізоляцію (сегрегацію), до моделей «нормалізації» та «включення», то в Україні цей процес має бути сформований на основі аналізу міжнародного досвіду, але з урахуванням специфіки умов сучасної української освіти [2].

І найбільш визначним досягненням розвитку освіти стало створення мережі інклюзивних освітніх установ, такий підхід є подальшим розвитком ідеї варіативності вже не в межах окремих освітніх інститутів, але з погляду різноманітності освітніх програм установи, зокрема креативних технологій. Це наступний крок у розвитку індивідуального особистісного підходу у формі індивідуального освітнього маршруту в єдиному освітньому просторі. Слід зазначити, що розроблені креативні технології базувалися:

- на етапах розвитку та закономірностях нормативного онтогенезу у різні вікові періоди;

- на розумінні психологічних завдань кожного конкретного віку, а не нав'язаних соціумом нормативів навчання;

- на специфіці психічного розвитку дітей з різними варіантами дизонтогенезу, з опорою на розуміння механізмів та причин виникнення цих особливостей;

– на облік різних освітніх завдань у середині кожного ступеня освіти;

– на знання етапів та закономірностей розвитку взаємодії у дитячому співтоваристві у різні вікові періоди [9].

Під час аналізу роботи в інклюзивному класі слід відзначити застосування таких освітніх технологій в умовах єдиного освітнього середовища:

– особливості командної взаємодії спеціалістів в інклюзивному просторі, поєднання знань спеціалістів з різних галузей (педагогіки, психології, соціології та ін.);

– особливості організації предметно-розвивального середовища в інклюзивній освіті;

– методики психолого-педагогічної підтримки сім'ї особливої дитини;

– технологія побудови індивідуальної програми розвитку дитини з особливими потребами в умовах інтеграції;

– діяльність спеціаліста супроводу (тьютора) в інклюзивному класі;

– технології роботи з різними учасниками навчального процесу в освітньому закладі.

В основі практики інклюзивної форми навчання та виховання лежить ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня (студента) і, отже, навчання має бути організоване таким чином, щоб задовольнити насамперед потреби кожної дитини з особливими потребами. При цьому наголошується на персоналізації процесу навчання, на розробці індивідуальної освітньої програми.

Введення інклюзивної форми навчання сприймається як вища форма розвитку освітньої системи у напрямі реалізації права людини на отримання якісної освіти відповідно до її пізнавальних можливостей та адекватної її здоров'ю [2].

Інклюзивне навчання та виховання – це довгострокова стратегія, що розглядається не як локальна ділянка роботи, а як системний підхід в організації діяльності загальноосвітньої системи в усіх напрямках загалом. Інклюзивна форма навчання стосується всіх суб'єктів освітнього процесу: дітей та їхніх батьків, учителів

та інших спеціалістів освітнього простору, адміністрації, структур додаткової освіти, тому використання креативних технологій в інклюзивній освіті є надзвичайно актуальним та сучасним аспектом розвитку системи освіти загалом [2].

Впровадження інклюзивної освіти вимагає переосмислення всього накопиченого педагогічного досвіду всіх видів освітніх закладів, актуалізує тисну міждисциплінарну інтеграцію. Розвиваючи мережу інтегративних освітніх установ, можна виокремити принципи взаємодії між установами різних рівнів та видів, систему трансляції досвіду, вживаються заходи щодо подолання стереотипів, що склалися за довгі роки політики «ізоляції» дітей із особливими освітніми потребами.

Тут освітня система стикається з головним принципом інклюзивної освіти – «не дитина підганяється під умови та норми, що існують в освітній установі, а навпаки, вся система освіти підлаштовується під потреби та можливості конкретної дитини» [1].

Висновки та рекомендації. Обов'язковою умовою розвитку інклюзивного навчання та виховання є створення безбар'єрного середовища, включаючи фізичний та психологічний складники. Передбачається спеціальна робота з використанням ресурсів додаткової освіти щодо організації взаємодії здорових дітей та дітей з особливими потребами, спрямованої на гармонізацію дитячих взаємин; створення атмосфери емоційного комфорту, взаємоприйняття та взаєморозуміння. Основна мета та завдання, які стоять перед інклюзивним освітнім середовищем, – це переосмислення сталих стереотипів обмеження в різних сферах життя осіб з особливими потребами, подолання бар'єрів непорозуміння та ставлення суспільства до осіб з певними обмеженнями, створення атмосфери підтримки та поваги з боку держави та суспільства до осіб з особливими потребами.

Щодо кадрового ресурсу, то необхідне введення до штату освітнього закладу посади тьютора з обов'язковою підготовкою

цих педагогів зі спеціальної психології та спеціальної педагогіки та проведення хоча б короткострокових курсів підвищення кваліфікації для всього колективу освітнього закладу зі спеціальної психології, спеціальної педагогіки, креативних технологій та особливостей інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта не лише підвищує у суспільстві статус дитини з особливими освітніми потребами, а і сприяє розвитку толерантності та соціальної рівності. Для цього необхідно вжити таких заходів:

- підтримати на рівні державної політики та національних проєктів розвиток системи інклюзивної освіти як одного з пріоритетних напрямів системи освіти в Україні;

- розробити та затвердити відповідні нормативно-правові акти, які регулюють специфічні особливості інклюзивного навчання, переглянути освітні програми та відповідність їх нормам українського законодавства;

- розробити та поширити ролики, флаєри, буклети та інше на тему соціальної реклами для прийняття у суспільстві ідей інклюзії;

- запропонувати Міністерству освіти та науки України удосконалити систему підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів з урахуванням потреб інклюзивної освіти, забезпечити подальшу розробку науково-методичного супроводу у цій галузі;

- створити координаційну міжвідомчу раду підтримки інклюзивної освіти.

Аналізуючи все вищезазначене, слід узагальнити низку рекомендацій у розвитку інклюзивних технологій:

- опора на сучасні наукові розробки, найкращі зразки світового та українського досвіду побудови ефективної соціальної політики в галузі інклюзії;

- залучення найкращих представників українських та міжнародних наукових та експертних організацій;

- проведення регулярних моніторингових та прогностичних досліджень;

- побудова цілісної системи навчання, перепідготовки та підвищення кваліфіка-

ції фахівців з опорою на передовий міжнародний та український досвід;

- максимальне використання можливостей українських ЗВО та наукових організацій, системи бізнес-освіти, активних та інтерактивних технологій навчання, стажувань в Україні та за кордоном;

- запровадження системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників освіти в роботі з особливими дітьми;

- створення сучасної системи практичних занять, тренінгів та семінарів для безпосереднього використання здобутих теоретичних знань у роботі з дітьми з особливими потребами.

Рекомендації для викладачів-вихователів у роботі з дітьми з особливими потребами:

1. Найважливіше правило поведінки з людьми з особливими потребами – бути природними та спілкуватися на рівних. Приділяйте увагу людині, а не її хворобі, ставтесь до неї як до рівної.

2. Звертайтеся до людини з особливими потребами так само, як ви звертаєтесь до інших людей. Завжди звертайтеся безпосередньо до людини, а не до її супроводжуючого, який може бути присутній під час розмови.

3. Студенти з особливими потребами – це звичайні студенти, які можуть лінуватися, прогулювати заняття та робити все те, що роблять будь-які студенти. Ставтесь до них так само, як і до інших. Ваші вимоги до знання предмета мають бути єдиними для всіх.

4. Не нав'язуйте допомогу особі з особливими потребами, а запитуйте, чи вона потрібна. Якщо ви щось не зрозуміли, не соромтесь – перепитайте.

5. Ставтесь уважно до особистих речей людини з особливими потребами, таких як інвалідний візок, тростина для незрячих, слухові системи для людей з вадами слуху, окуляри тощо. Ці речі є частково «продовженням тіла», особистим простором людини, тому не варто їх чіпати без потреби.

6. Ігноруйте незначні поведінкові порушення. Орієнтуйтеся не на них, а на ті по-

зитивні якості, які є у студентів з особливими потребами: мотивацію, волю, наполегливість, прагнення самовдосконалення та інтеграції.

7. Заздалегідь переконайтесь у доступності місць, де заплановані заходи – семінари, лекції тощо. Проаналізуйте, які можуть виникнути проблеми чи бар'єри та як їх можна усунути (можливо, просте перенесення заходу до іншої аудиторії допоможе виправити ситуацію). За наявності непереборних архітектурних бар'єрів попередьте про них, щоб людина мала можливість приймати рішення заздалегідь.

8. Багато випадків вам доведеться вирішувати в індивідуальному порядку. Студентам з особливими потребами може знадобитися пройти курс лікування протягом навчального року. Будьте гнучкими щодо встановлення термінів виконання роботи, запізнень та відвідуваності.

9. Не забороняйте студентам з особливими потребами виходити з аудиторії (у тому числі під час контрольних робіт або іспитів), оскільки їм може бути необхідно провести недовгі, але необхідні медичні маніпуляції (наприклад, студентам з діабетом необхідно регулярно перевіряти рівень цукру в крові).

10. Для студентів з вадами слуху та зору слід враховувати методики викладання матеріалу, де специфіка буде залежати від захворювання (використання більш наочного матеріалу, звукового, матеріалів та завдань із шрифтом Брайля).

11. Щоб привернути увагу людини, яка погано чує, назвіть її на ім'я, перебуваючи при цьому перед нею. Не говоріть, перебуваючи у неї за спиною чи збоку від неї. Якщо відповіді немає, можна злегка зачепити людину або помахати рукою. По можливості уточніть у співрозмовника, як привернути його увагу.

12. Пам'ятайте, що студенти з вадами зору не можуть побачити вашої посмішки чи схвального руху голови, тому слід все озвучувати.

13. Якщо студент опинився у новій для себе аудиторії, зорієнтуйте його. Зверніть увагу на «небезпечні» предмети, перешкоди: сходи, меблі, труби тощо. Чітко

вказіть, де повинен сісти студент, або самі запропонуйте йому сісти, направивши його руку на спинку стільця чи підлокітник. Не сідайте і не ведіть по поверхні його руку, а дозволяйте вільно поторкати предмет.

14. Уникайте розпливчастих описів («Поруч із вами стілець»), намагайтесь бути точними («Стілець знаходиться праворуч від вас»).

15. Пропонуючи свою допомогу, запитайте, як зручніше триматися за вас (під руку, за руку тощо). Не ведіть руки назад. Не потрібно хапати незрячу людину, стискати її руку або тягнути її за собою. Під час спуску або підйому сходами ведіть незрячого перпендикулярно до них. Пересуваючись, не робіть ривків та різких рухів.

16. Якщо в групі є студенти з вадами зору, намагайтесь дозувати зорове навантаження і частіше перемикайте учнів з одного виду діяльності на інший.

17. Продумуйте альтернативні завдання та формати на випадок, якщо студент не зможе виконати завдання у запропонованому форматі (наприклад, усна відповідь замість письмової; коментар до текстової інформації замість графічної; завдання в електронному форматі або надруковані шрифтом Брайля для перевірочних робіт та іспитів).

18. Якщо ви будь-яким чином адаптуєте для студента навчальний процес, не афішуйте цей факт на заняттях. Не треба повідомляти групу про те, що студент має захворювання, якщо він сам цього не робить або не просить про це.

19. Якщо під час навчання будуть використовуватись послуги сурдоперекладача, то йому також слід надіслати конспекти лекцій та інші матеріали заздалегідь, давши можливість обміркувати переклад складних місць та термінів.

20. Дозволяйте студенту вибирати зручне для нього місце так, щоб він добре бачив вас та дошку/екран одночасно.

21. Розмовляючи з людиною, яка має поганий слух, дивіться прямо на неї, щоб співрозмовник міг стежити за виразом вашого обличчя, і говоріть чітко, але

пам'ятайте, що не всі люди, які поганочують, можуть читати по губах. Про це можна додатково поцікавитись у співрозмовника під час першої зустрічі.

22. Говоріть ясно і спокійно. Якщо вас все одно не зрозуміли, спробуйте перефразувати свою пропозицію. Використовуйте жести. Переконайтеся, що вас зрозуміли. Не соромтесь запитати, чи вас зрозумів співрозмовник, повторити більш чітко або перефразувати.

23. Кожне завдання потрібно пояснити докладно і виразно, описавши алгоритм у сіх етапів роботи: що потрібно зробити, які для цього зробити кроки, де знайти необхідну інформацію і т.д. Використовуйте такі види завдань, що підвищують ефективність запам'ятовування матеріалу та тренують уміння виділяти головне (наприклад, складання опорних конспектів, таблиць, схем, ментальних карт). Але перед цим обов'язково покажіть приклад уже виконаного завдання потрібного типу та поясніть критерії добре виконаної роботи.

24. Дайте студентам можливість говорити на занятті, але не змушуйте їх це робити. Найголовніше – не ігноруйте студентів із порушенням мови, не виключайте їх із процесу навчання.

25. Спочатку намагайтеся ставити запитання, які вимагають коротких відповідей.

26. Надайте студенту час, який потрібний на те, щоб висловити свої думки. Наперед відводьте на відповідь більше часу.

27. Розмовляючи зі студентом із порушенням мови, будьте терплячі, чекайте, поки він сам закінчить фразу. Не соромтесь перепитувати, якщо не зрозуміли

співрозмовника. Якщо вам не вдалося зрозуміти, попросіть повторити або вимовити слово в повільному темпі, можливо, за літерами.

Доступність освіти для людей з особливими потребами означає не лише виключення архітектурних бар'єрів. Принципи «розумного пристосування» та «універсального дизайну» повинні поширюватися на весь освітній процес, усі форми та методи навчання, а також інші аспекти освітньої політики навчального закладу.

Пам'ятаймо, що метою всіх стратегій адаптації є не зниження вимог та рівня освіти, а створення умов для навчання осіб з особливими потребами нарівні з усіма. Такі умови сприятливо впливатимуть на навчальний процес загалом. Залучення інших до взаємодії та допомоги людям з особливими потребами навчить їх бути більш уважними та людяними.

Ми, як викладачі, маємо бути відкритими до змін та обговорення потреб та проблем в інклюзії. У коротких рекомендаціях щодо визначення неможливо описати все різноманіття життєвих ситуацій. Якщо ви стикнетесь з чимось, що ми не врахували, і сумніваєтеся, покладіться на свій здоровий глузд і здатність до співчуття. Не соромтесь запитувати самих студентів (учнів, вихованців) про їхні потреби та наодинці обговорювати з ними варіанти адаптації навчання. Вони – експерти, ведіть із ними діалог!

Виявивши розуміння та педагогічний такт, ми зможемо своєчасно надавати допомогу кожному, розвинути віру у власні сили та можливості та – найважливіше – допомогти створювати справжні історії успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аніськин, В.М.** (2003). Технологічна культура майбутнього вчителя як категорія дидактики. *Вісник ОДУ*. № 4. С. 43–49.
2. **Коваленко, А.В.** (2008). Технологічна культура майбутніх учителів іноземної мови. *Вища освіта сьогодні*. № 3. С. 75–79.
3. **Лола, В.Г.** (2002). Генеза поняття «технологічна культура». *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і*

REFERENCES

1. **Aniskyn, V.M.** (2003). *Tekhnolohichna kul'tura maybutn'oho vchytelya yak katehoriya dydaktyky [Technological culture of the future teacher as a category of didactics]. Visnyk ODU. № 4. S. 43–49 [in Ukrainian].*
2. **Kovalenko, A.V.** (2008). *Tekhnolohichna kul'tura maybutnikh uchyteliv inozemnoyi movy [Technological culture of future foreign language*

пошуки : збірник наукових праць. Київ–Запоріжжя : ЗОІППО, вип. 22, с. 99–102.

4. **Колупасва, А.А.** (2011). Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Київ : «АТОПОЛ». 2011. 273 с.

5. **Мартиненко, І.В.** (2016). Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 308 с.

6. **Нагорна, О.Б.** (2013). Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», Київ, 140 с.

teachers]. *Vyshcha osvita s'ohodni*. № 3. S. 75–79 [in Ukrainian].

3. **Lola, V.H.** (2002). Heneza ponyattya “tekhnohlohichna kul'tura”. Pedahohika i psykhohohiya formuvannya tvorchoyi osobystosti: problemy i poshuky [The genesis of the concept of “technological culture”]. *Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches. Zb.nauk.pr.* Kyiv–Zaporizhzhya: ZOIPPO. Vyp. 22. S. 99–102 [in Ukrainian].

4. **Kolupayeva, A.A.** (2011). Dity z osoblyvymy potrebamy ta orhanizatsiya yikh navchannya [Children with special needs and the organization of their education]. *Osnovy inklyuzyvnoyi osvity: navchalno-metodychnyy posibnyk*. Kyiv: «АТОПОЛ». 2011. 273 s. [in Ukrainian].

5. **Martynenko, I.V.** (2016) Osoblyvosti komunikatyanoyi diyal'nosti ditey starshoho doshkil'noho viku z systemnymy porushennyamy movlennya [Peculiarities of communication activity of older preschool children with systemic speech disorders]. *Monohrafiya*. Kyiv, DIA. 308 s. [in Ukrainian].

6. **Nahorna, O.B.** (2013). Osoblyvosti korektsiyno-vykhovnoyi roboty z dit'my z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Peculiarities of correctional and educational work with children with special educational needs]. *Navchal'no-metodychnyy posibnyk NAPN Ukrayiny, DVNZ «Un-t menedzh. osvity»*, Kyiv. 140 s. [in Ukrainian].

7. **Liubarets, V., Bakhmat, N., Matviienko, O., Tsykhmeistruk, O., Feltsan, I.** (2021). Formation of professional competence of assistant teacher of inclusive education in secondary education institutions. *Pedagogika-Pedagogy*. Volume 93, Number 9, pp. 1279–1294. <https://doi.org/10.53656/ped2021-9.09>.

8. **Liubarets, V., Vasylieva, H.** (2021). Educational workers methodological competence formation in the conditions of inclusive learning. *Paradigm of knowledge*. Frankfurt, 1(45), pp. 154–175. <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2274>.

9. **Muller, O.Y.** (2019). Development of methodological competence of university teachers in the context of inclusive education : abstract of the dissertation of Candidate of Pedagogical Sciences. <https://www.dissercat.com/content/razvitie-metodicheskoi-kompetentnosti-prepodavatelei-vuza-v-usloviyakh-inklyuzivnogo-obrazov>.

10. **Loreman, T., Deppeler, J.M., Harvey, D.H.P.** (2005). Inclusive education: a practical guide to supporting diversity in the classroom. Sydney : Allen and Unwin. <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2274>.

11. Mainstreaming in Education; the Italian model and opportunities in the Countries of Southern Europe (2002). <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2274>.

12. Salamanka Declaration (1994). Availability of inclusive education in the world (World Conference on Special Needs Education Access and Quality). <https://www.5.ua/ukrayina/inklyuzyvna-osvita-salamansku-deklaratsiui-pereklady-ukrainskoiu-shcho-tse-oznachaie-176591.html>.

13. UN Convention “On the Protection of the Rights of the Disabled” (2006). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

14. UN Standard Rules on Equal Opportunities for Persons with Disabilities (1993). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.